

**FUNCȚII TEXTUALE ALE LEXEMELOR DIN CÂMPUL
LEXICAL-SEMANTIC *VERBA DICENDI* ÎN *VULGATA DE LA BLAJ*.
PRIVIRE ÎN CONTEXTUL TRANSFERULUI TRADUCTOLOGIC, CU
APLICAȚII DIN TEORIA COȘERIANĂ**

DR. LUCIA-GABRIELA MUNTEANU

Școala Normală „Vasile Lupu”, Iași

luciagabrielamunteanu@hotmail.com

Abstract: The present study looks into the lexicalization of the ‘zicere’ (Eng. ‘saying’) concept, as translated by one of the Blaj Bible scholars from Latin (source language) into 18th century Romanian (newly emerging biblical style). The author proposes and employs a ‘zicere’ verbs inventory, extracted from the biblical *Prophetia Isaiae/Prorocia lui Isaie* books. She thereupon comments on various traductology equivalences, while describing several textual functions of the respective field, as applied in the Romanian biblical version.

Keywords: biblical text, Vulgate, Aron’s Bible, verba dicendi, translation/traductology, Eugenio Coseriu

Ne propunem să urmărim modul cum unul dintre traducătorii *Bibliei de la Blaj* a lexicalizat conceptul de ‘zicere’, în procesul transferului din limba sursă (limba latină) în limba română din epoca respectivă, în varianta ei biblică, pe cale de a se constitui.

1. Scurtă prezentare a *Vulgatei de la Blaj* sau, mai adecvat, *Biblia lui Aaron*

Biblia lui Aaron este prima (și singura până în acest moment) versiune integrală a *Bibliei* în limba română, după modelul latin, operă realizată de un grup de cărturari greco-catolici din Blaj în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sub conducerea episcopului greco-catolic de Blaj, Petru Pavel Aron (1709-1764). Determinările și evaluările efectuate de autorii ediției (VULG. BLAJ) fixează anii 1760-1761 ca perioadă a redactării și identifică printre membrii echipei de traducători pe cărturarii ardeleni Grigore Maior, Gherontie Cotoră, Atanasie Rednic, Silvestru Caliani, Ioan Săcădate și Petru Pop de Daia. Cele cinci volume masive, într-o formulă grafică remarcabilă, însumând 4200 de pagini, au apărut, în anul 2005, sub egida Academiei Române, ca rezultat al colaborării dintre cercetători de la Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil

Pușcariu” din Cluj-Napoca, și Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române. Coordonatorul general al lucrării a fost istoricul Ioan Chindriș.

Episcopul Petru Pavel Aron a avut ca text de referință pentru traducerea Bibliei o ediție venețiană a Vulgatei lui Ieronim, *Biblia Sacra*, apărută în 1690. Un exemplar din această ediție se păstrează la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei Române, sub cota B. 8738 și provine din vechiul fond al călugărilor bazilitani de la Blaj.

În studiul său amplu și bine documentat, cercetătorul clujean Ioan Chindriș prezintă câteva din motivele prezumtive pentru care episcopul Aron a hotărât traducerea Bibliei latinești: nu să concureze *Biblia de la București*, din 1688, „care își trăia gloria nestingherită de nimeni”, ci să o dubleze, marcând astfel „jumătatea” catolică a confesiunii pe care o păstorea. În acest scop, „episcopul-călugăr cu viață de pustnic oriental” a ales cărturarii cu care să ducă la bun sfârșit opera plănuită. Retrași un scurt timp la moșia din Cut, continuând apoi la Blaj, episcopul și ceilalți șase cărturari traduc integral Vechiul Testament în mai puțin de nouă luni. Ioan Chindriș observă că manuscrisele atestă cel puțin șapte grafii, una fiind, firește, a episcopului. Cum a lucrat această echipă? Ioan Chindriș este de părere că metoda de lucru a fost una unică, întrucât ar fi „greu de crezut că procedeul are pereche în cultura biblică. Nu traducea odată decât un singur om, un număr fluctuant de pagini, după care urma altul la rând, continuând munca precedentului de la pagina, cartea, capitolul sau versetul unde se oprise cel dinaintea lui. [...] Om după om, în stil aproape militar, fiecare se apuca de lucru cu forțe proaspete, după un interval variabil de timp” (Chindriș 2005: LXX). După Ioan Chindriș, această metodă s-a dovedit extrem de operativă, chiar dacă a creat și discrepanțe.

2. Materialul investigat

Am selectat din cartea biblică *Prorocia lui Isaie*¹ contexte în care apar verbe din câmpul lexical-semantic *verba dicendi* și le-am raportat la echivalentele din textul latinesc-sursă (VULG. CLEMENT.). Am obținut următorul inventar:

1. Verbul *a zice*, cu cele mai multe ocurențe (vezi indicele cărții biblice *Prorocia lui Isaie*, vol. IV, VULG. BLAJ: 132).

1. zice Domnul	1. dicit Dominus	1:11; 1:18; 3:15; 5:9;
2. zice Domnul	2. ait Dominus	1:24; 19:4;
3. noroade multe și vor zice	3. populi multi, et dicent	2:3;
4. ziceți dreptului	4. dicite justo	3:10;
5. au zis Domnul	5. dixit Dominus	3:16;
6. mi-au zis mie Domnul	6. dixit mihi Dominus	21:6;
7. șapte muieri [...], zicând	7. septem mulieres [...], dicentes	4:1;

¹ Facsimilele acestei cărți biblice ne arată că este vorba de o singură grafie, deci de un singur traducător.

8. Nici va zice vecinul	8. Nec dicet vicinus	33:24;
9. cei ce ziceți	9. qui dicitis	5:19;
10. amar celor ce ziceți	10. vae qui dicitis	5:20;
11. Și am auzit glasul Domnului ce zicea	11. Et audivi vocem Domini dicentis	6:8;
12. Și au zis către ei Rapsaches: Spuneți lui Ezechie	12. Et dixit ad eos Rapsaces: Dicite Ezechiae	36:4

Așadar, verbul *a zice* traduce două verbe latinești: *ait*, folosit rar (aici cu doar două recurențe) și *dicere*, cu frecvență mare și flexiune diversă. În ultimul citat, traducătorul român a evitat repetiția (*dixit/dicite*) și a utilizat sinonimul lexical (*au zis/spuneți*). Este evidentă actualizarea funcției de variere sau diversificare a exprimării². Situația discursivă exemplificată aici susține ideea coșeriană că majoritatea sinonimelor dintr-o limbă funcțională din cadrul unei limbi istorice sunt „des cas d’opposition «supprimables (neutralisable)»” (Coseriu 2001: 269).

2. Verbul *a grăi*, cu un număr de ocurențe (VULG. BLAJ: 80) imediat următor după verbul *a zice*.

1. au grăit Domnul	1. Dominus locutus est	1:2;
2. Și au adaos Domnul a grăi către Ahaz, zicând	2. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens	7:10;
3. Și au adaos Domnul încă a grăi către el, zicând	3. Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens	8:5;
4. au grăit Domnul	4. locutus est Dominus	20:2;
5. grăiți cuvânt	5. loquimini verbum	8:10;
6. Acesta e cuvântul ce au grăit Domnul	6. Hoc verbum quod locutus est Dominus	15:13;
7. că gura Domnului au grăi	7. os enim Domini locutum est	58:14

Așadar, verbul *a grăi* traduce verbul latinesc *loquor, loqui, locutus sum*. Perechea sinonimică românească *a zice/a grăi* are opoziții neutralizabile, ca și perechea latinescă *dicere/loqui*, al cărei conținut îl echivalează într-un grad înalt. În cadrul limbii istorice, pe nivelurile diatopic, diastratic, diafazic, există evidente diferențe semantice între sensurile contextuale ale verbelor *a zice/a grăi*, însă limba biblică, în variantele ei diacronice, păstrează opozițiile neutralizabile.

3. Verbul *a vesti*, cu un număr mare de recurențe (VULG. BLAJ: 129), din care selectăm:

1. v-am vestit voao	1. annuntiavi vobis	21:10;
2. vestească-ți ție și-ți spuie	2. annuntient tibi, et indicent	19:12;
3. Și au vestit casei lui David, zicând	3. Et nuntiaverunt domui David, dicentes	7:2;
4. păcatul său ca Sodoma l-au	4. peccatum suum quasi Sodoma	3:9;

² Cf. Ullmann, S., *Précis de sémantique française*, Editions A. Francke S. A. Berne, 1965, *apud* Munteanu (2007: 66).

vestit, nici l-au ascuns	praedicaverunt, nec absconderunt	
5. Vestiți-ne ceale ce vor fi viitoare	5. Annuntiate quae ventura sunt in futurum	41:23;
6. Să vestește că să va orbi norodul	6. ut denuntiet obdurationem populi	cap 6, rezumat
7. vestiți aceasta întru tot pământul	7. annuntiate hoc in universa terra	12:5;
8. oricine va vedea să vestească	8. quodcumque videret annuntiet	21:6;
9. Și ceale noao Eu le vestesc	9. nova quoque ego annuntio	42:9;
10. Eu voui vesti dreptatea ta	10. Ego annuntiabo justitiam tuam	57:12.

Verbul *a vesti* are semnificații diferite, identificabile, în ciuda reducăiilor contextuale pe care le-am operat. Semnificația urmărită de noi echivalează conținutul verbelor latinești *annuntio*, *nuntio*, *denuntio*, *praedico*; trăsătura semantică distinctivă ‘comunicare prin grai’ le este comună și determină subsumarea lor câmpului *verba dicendi*. În contextul „Să vestește robia eghipteanilor”/„significatur captivitas Aegyptiorum” (cap. 20, rezumat) este evident un alt sens, cel de ‘se arată, este semnificată’. De fapt, este vorba de două registre narativ-stilistice diferite:

a) vorbirea directă sau monologul în textul sacru, unde semnificația macrotextuală a anunțării profetice, a predicării mesianice este slujită de recurența mai multor verbe de zicere, în textul latinesc, și doar de unul, *a vesti*, în varianta românească a tălmăcitorului blăjean.

b) rezumatul ca punere în temă a lectorului, cu dimensiunea lui paratextuală. În rezumatul capului 61 verbul latinesc *praedica*³ este echivalat cu *arată*: „Servus Domini mandatum a Deo acceptum praedica”./„Slujba Mântuitorului Hristos și răscumpărarea neamului omenesc frumos le arată”.

Exemplele relevă competențele idiomatiche ale traducătorului, care au făcut posibilă exersarea competenței expresive la nivelul textului produs.

4. Verbul *a spune*, cu un număr mare de recurențe (VULG. BLAJ: 119), din care selectăm:

1. spuneți ranele sale	1. loquimini plagas suas	16:7;
2. vestească-ți ție și-ți spuie	2. annuntient tibi, et indicent	19:2;
3. Și au zis către ei Rapsaches: Spuneți lui Ezechie	3. Et dixit ad eos Rapsaces: Dicite Ezechiae	36:4;
4. i-au spus lui cuvintele lui Rapsachis	4. nuntiaverunt ei verba Rabsacis	36:2;
5. spune de ai ceva a te îndrepta	5. narra si quid habes ut justificeris	43:26;
6. Neamul lui cine-l va spune?	6. Generationem ejus quis enarrabit?	53:8.

5. Verbul *a striga*, cu un număr de 26 de recurențe (VULG. BLAJ: 120), din care selectăm:

³ Cf. DLF, consultat on-line, la www.prima-elementa.fr/Dico.htm: *praedico*, *äre*, *ävi*, *ätum*. - tr. - a - proclamer, publier (en parl. du crieur public). - b - dire hautement, proclamer, dire devant témoins, publier, faire connaître, annoncer, découvrir, dévoiler, révéler. - c - vanter, louer, pröner, célébrer, exalter. - d - prêcher, évangéliser.

1. Și strâga unul cătră altul și zicea	1. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant	6:3;
2. Vor striga cătră Domnul	2. clamabund enim ad Dominum	19:20;
3. Și au strâgat leul	3. Et clamavit leo	21:8;
4. Urlă, poartă, strâgă, cetate	4. Ulula, porta; clama, civitas	14:31;
5. Iată, văzând vor strâga afară	5. Ecce videntes clamabunt foris	33:7;
6. Ca puil de rândunea, așa voi strâga	6. Sicut pullus hirundinis, sic clamabo	38:14;
7. Când vei strâga, izbăvească-te adunații tăi	7. Cum clamaveris, liberent te congregati tui	57:13;
8. Atunci vei chema și Domnul te va auzi: strâga-vei și va zice: „Iată, Eu!”	8. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicet: Ecce adsum.	58:9

Verbul *a strîga* echivalează în toate contextele latinescul *clamare*.

6. Verbul *a chema*, cu un număr mare de recurențe (VULG. BLAJ: 68), din care selectăm:

1. și să va chema numele Lui	1. et vocabitur nomen ejus	9:6;
2. Eu am poruncit celor sfinți ai Miei și am chemat pre cei tari	2. Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes	13:3;
3. Atunci vei chema și Domnul te va auzi: strâga-vei și va zice: „Iată, Eu!”	3. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicet: Ecce adsum.	58:9;
4. Nu iaste cine să chiiame dreptatea	4. Non est qui invocet justitiam	59:4;
5. Iară voi proții Domnului vă veți chema	5. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini	61:6;
6. chema-voiu sluga Mea	6. vocabo servum meum	22:20;
7. Nu M-ai chemat pre Mine, Iacove	7. Non me invocasti, Jacob	43:22;
8. Nu să va chema în veac sămânța celor răi	8. Non vocabitur in aeternum semen pessimorum	14:20

Verbul *a chema* actualizează cel mai adecvat sensul de ‘spunere’ în contextele în care îl echivalează pe latinescul *invoco*. În celelalte contexte, verbul polisemantic *a chema* se suprapune peste diferitele sensuri ale lui *voco*: ‘a face să vină’, ‘a ademeni’ etc.

7. Verbul *a răspunde* are un număr de 18 recurențe (VULG. BLAJ: 111), firesc în economia structurii dialogice a acestei cărți biblice:

1. Răspunde-va în zioa aceea, zicând	1. Respondebit in die illa, dicens	3:7;
2. Și vor răspunde acolo	2. et respondebunt ibi	13:22;
3. Și au tăcut și nu i-au răspuns lui cuvânt.	3. Et siluerunt, et non responderunt ei verbum.	36:21

8. Verbul *a porunci* are un număr de 15 recurențe, din care selectăm:

1. îi voi porunci	1. mandabo illi	10:6;
2. Eu am poruncit celor sfinți ai Miei și am chemat pre cei tari	2. Ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes	13:3;
3. Pentru că poruncește, iară poruncește	3. Quia manda, remanda	28:10;
4. Domnul oastelor au poruncit oastei	4. Dominus exercituum praecepit militiae	13:4;

războiului	belli.	
5. poruncise împăratul zicând	5. Mandaverat enim rex, dicens	36:21

Conținutul semantic al acestui verb se suprapune peste conținutul echivalent al latinescului *mando*; într-un context anume („Dominus exercituum praecepit militiae belli”./„Domnul oastelor au poruncit oastei războiului”), aceeași formă verbală românească traduce sensul lui *praecipio* de ‘a da lecții’, ‘a ordona’, actualizat în special în discursul didactic și militar.

9. Verbul *a (se) ruga* are un număr de 12 recurențe (VULG. BLAJ: 113) din care selectăm:

1. Și i să roagă, zicând	1. et obsecrat, dicens	44:17;
2. i să roagă dumnezeului	2. et rogant deum	45:20;
3. s-au rugat cătră Domnul. Și au zis: „Rogu-mă, Doamne”	3. oravit ad Dominum, et dixit: Obsecro, Domine	38:3;
4. Și au fost când să ruga în biserica lui Nesruh	4. Et factum est, cum adoraret in templo Nesroch	37:38

Verbul *a (se) ruga* echivalează sensul a patru lexeme diferite *obsecro*, *adoro*, *rogo* și *oro*, cu seme distincte, adăugate sensului principal comun ‘a cere verbal cu rugă’. Sensul lui *obsecro* de ‘implorare din suflet’ este realizat în textul românesc prin altă marcă textuală: același verb, *a (se) ruga*, mutat în planul vorbirii directe, folosit în forma inversată, la persoana întâi, cu pronumele posesiv cu rol de situator⁴, se încarcă de conotații similare verbului latinesc *obsecro*, cel mai puternic marcat cu afectivitate pozitivă din seria *obsecro*, *adoro*, *rogo* și *oro*.

10. Verbul *a urla* are un număr de 9 recurențe (VULG. BLAJ: 127), din care selectăm:

1. Urlați, că aproape ieste zioa Domnului	1. Ululate, quia prope est dies Domini	13:6;
2. Urlă, poartă, străgă, cetate	2. Ulula, porta; clama, civitas	14:31

În toate contextele, verbul românesc *a urla* traduce latinescul *ululo*.

11. Verbul *a mărturisi* are un număr de 7 recurențe (VULG. BLAJ: 94), din care selectăm:

1. mărturisi-mă-voiu Ție	1. confitebor tibi	12:1;
2. Mărturisiți-vă Domnului și chemați numele Lui!	2. Confitemini Domino et invocate nomen ejus.	12:4;
2. mă voiu mărturisi numelui Țău	3. confitebor nomini tuo	25:1

⁴ Situația este văzută de Coșeriu (2004) drept operația prin care obiectele denotate se situează, adică se relaționează cu persoanele implicate în discurs și se raportează la circumstanțele spațio-temporale ale discursului însuși. Instrumentele sunt situatorii posesivi (*meu, nostru, lor*) sau elementele deictice (*acesta, acela, aici, acolo*). Situația semnifică o relație particulară de dependență sau de interdependență între entitățile desemnate sau între persoanele care apar în discurs.

În toate contextele verbul românesc echivalează verbul *confido*.

12. Verbul *a blestema* are un număr de 7 recurențe (VULG. BLAJ: 94), din care selectăm:

1. blăstămat-au pre sfântul lui Israil	1. blasphemaverunt Sanctum Israil	1:4;
1. a blăstăma pre Dumnezeu cel viu	2. ad blasphemandum Deum viventem	37:4
2. păcătosul de o sută de ani blăstămat va fi	3. peccator centum annorum maledictus erit	65:20

Verbul românesc echivalează în șase contexte pe *blasphemo* și într-unul singur verbul *maledicere*.

13. Verbul *a întreba* are un număr de 5 recurențe (VULG. BLAJ: 88), din care selectăm:

1. vor întreba ceale cioplite ale sale	1. interrogabunt simulacra sua	19:13;
2. și gura mea n-ați întrebat	2. et os meum non interrogastis	30:2

În toate contextele întâlnite verbul *a întreba* echivalează pe *interrogo*.

14. Verbul *a cere* are un număr de 5 recurențe (VULG. BLAJ: 67), din care selectăm:

1. Ceare ție sămn de la Domnul.	1. Pete tibi signum a Domino Deo	7:11;
2. Nu voui ceare	2. Non petam	7:12;
3. ca cel ce ceare înapoi	2. sicut qui repetit	24:2;
4. Și pre toți datornicii voștri îi ceareți	4. et omnes debitores vestros repetitis	58:3

Verbul *a cere* echivalează sensurile lui *peto* și *repeto*, ‘a cere înapoi’.

15. Verbul *a certa* are un număr de 3 recurențe (VULG. BLAJ: 67), pe care le selectăm:

1. și pre cel ce-i certa în poartă îl clevea	1. et arguentem in porta supplantabant	29:21;
2. certa-mă-vei și mă vei viia	2. corripies me, et vivicabis me	38:16;
3. să nu te cert	3. et non increpam te	54:9

Verbul *a certa* echivalează trei forme verbale (*arguo*, *corripio*, *increpo*), cu nuanțe semantice diferite, ‘blamare’, ‘acuzare’, ‘strigare cu apostrofare’, sensuri pe care cuvântul românesc nu le poate desemna. Poate fi interesant de văzut cum variantele moderne ale textului sacru au redat proprietatea termenilor originari.

16. Verbul *a vorbi* are un număr de 3 recurențe (VULG. BLAJ: 130), una în textul sacru și două în corpul rezumatelor:

vorbeaște norodul acesta	loquitur populus iste	8:12
--------------------------	-----------------------	------

Putem presupune că verbul *a vorbi* este selectat pentru a desemna nivelul popular, un registru umil al comunicării verbale. Deși îl echivalează pe *loquor*, folosit recurent ca predicat în relație cu Domnul, traducătorul a simțit neadecvat stilistic uzul lui *grăiaște*, *spune* sau *zice*, în conținutul cărora, la nivelul frastic al discursului biblic, se actualizează sema ‘comunică verbal o idee anume’, ceea ce nu ar fi adecvat în semnificația enunțului exemplificat mai sus.

17. Verbul *a minți* are un număr de 2 recurențe (VULG. BLAJ: 96), pe care le selectăm:

1. căci ai mințit	1. quia mentita es	57:11;
2. a păcătui și a minți împotriva Domnului	2. peccare et mentiri contra Dominum	59:13

Verbul românesc echivalează sensurile verbului deponent *mentior*.

18. Verbul *a defăima* are o singură apariție:

toți cei ce te defaimă	omnes qui detrahebant tibi	60:14
------------------------	----------------------------	-------

19. Verbul *a proroci* apare o singură dată în text și de mai multe ori în corpul rezumatelor:

Nu iaste nici cel ce vestește, nici cel ce prorocește	non est neque annuntians, neque praedicens	41:26
--	---	-------

20. Verbul *a cleveți* apare o singură dată, în următorul context:

și pre cel ce-i certa în poartă îl clevețea	et arguentem in porta supplantabant	29:21
---	-------------------------------------	-------

Latinescul *supplanto*, cu sensul ‘a culca la pământ’ este echivalat cu *clevețea*, verb înregistrat cu sensul de a ‘calomnia, critica’ în toate exemplele (începând cu *Codicele voronețean* și *Psaltirea șcheiană*) din DA.

21. Verbul *a șopti* este înregistrat într-un singur context:

din pulbere graiul tău va șopti	de humo eloquim tuum mussitabit	29:4
---------------------------------	---------------------------------	------

22. Structuri frazeologice identificate în *Prorocia lui Isaie*:

1. a ieși din gură cuvânt	1. Ieși-va din gura Mea cuvântul dreptății	1. egredietur de ore meo justitiae verbum	45:23;
2. a grăi cuvânt	2. grăiți cuvânt	2. loquimini verbum	8:10;
3. a trimite cuvânt	3. Cuvânt au trimis Domnul	3. Verbum missit Dominus	9:8;
4. a fi cuvântul (cuiva)	4. Și au fost cuvântul Domnului către Isaie, zicând	3. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens	38:4

3. Interpretarea materialului în viziunea lexematicii structurale coșeriene

Dincolo de clarificarea esențială privitoare la sistematizarea cercetărilor lexicologice de tip tradițional, Coseriu (1964: 139-186) construiește și o *lexematică* sau o *semantică structurală*, corespunzătoare nivelului structural sistematic al lexicologiei conținutului. În viziunea coseriană ar exista două posibilități de cercetare structural-semantică a vocabularului: a) *lexematica* sau *semantică structurală* și b) *lexicologia semantică asociativă*. Ambele corespund nivelului lexicologiei conținutului din clasificarea tradițională. Diferența de orientare dintre ele constă în faptul că lexematica s-ar ocupa de raporturile paradigmaticе, opozitive, la nivelul conținutului, pe când lexicologia semantică asociativă ar urma să se preocupe de studiul raporturilor asociative, combinatorii, de la nivelul conținutului lexical. Luând în considerare ceea ce în altă parte numește „arhitectura limbii”, Coseriu preconizează o distincție operațională între *lexicologia semantică a normei* și *lexicologia semantică a discursului*. Cu alte cuvinte, un studiu cu adevărat sistematic ar trebui să distingă permanent fenomenele de conținut care caracterizează nivelul posibilităților de desemnare existente într-o anumită limbă funcțională sau stil la un moment dat (nivelul normei) și fenomenele reperabile în vorbirea concretă sau în operele scriitorilor (nivelul discursului).

Important pentru tipul de cercetare pe care ni l-am propus este conceptul operațional de *structură lexematică*, împreună cu definirea diferitelor tipuri de structuri lexematice. Coseriu (1966: 175-217) clasifică și descrie aceste structuri ale lexicului, realizând un sistem precis determinat, în cadrul căruia câmpul lexical are un loc bine marcat în cadrul ansamblului; el este o structură *primară*, în sensul că lexemele aparțin lexicului primar, corespund experienței nemijlocite, deosebindu-se astfel de structurile secundare care implică modificări ale lexemelor primare, prin derivare, conversiune sau compunere⁵.

Principalele concepte operatorii referitoare la câmpul lexical sunt cele de *lexem*, *arhilexem*, *sem*⁶. Așadar, se poate aborda materialul lexical de față din următoarele perspective:

a) la nivelul idiomatic – sincronic, concretizat în discursul celor două texte biblice: verbele selectate în contextele lor minimale conturează câmpurile lexical-semanticе *verba dicendi* în cele două limbi istorice, în varianta lor de limbi sau stiluri funcționale biblice. Vom încerca o configurare a celor două câmpuri, identificarea unor dimensiuni sau axe semantice, a semelor, a relațiilor și afinităților semantice dintre lexemele câmpului.

⁵ Iată definiția dată de Coseriu (1966: 212) acestui concept: „Un câmp lexical este un ansamblu de lexeme unite printr-o valoare lexicală comună (valoare a câmpului), pe care îl subdivid în valori mai determinate, opunându-se între ele prin diferențe de conținut minimale (trăsături distinctive lexematice sau *sem*). De exemplu, *froid, tiède, chaud, brulant* este un câmp lexical francez. Raporturile dintre termeni în interiorul unui câmp lexical sunt analoage raporturilor între foneme în cadrul unui sistem vocalic sau consonantic” (trad. n.).

⁶ Despre definiția și analiza câmpurilor lexicale, vezi Munteanu (2004: 7-28).

b) nivelul textual: vom cerceta funcțiile textuale ale verbelor dicendi în varianta românească a Cărții lui Isaia.

c) nivelul cultural al actului de traducere: pornim de la premiza că, „aparținând așadar sferei acțiunii umane conștientizate și orientate spre o finalitate definită, imitarea unui model ca factor al evoluției lingvistice joacă un rol esențial în constituirea și dinamica limbilor literare”, cum apreciază Munteanu (2008: 45), descriind în detaliu mecanismul intern al acestui „proces de transfer lingvistic și conceptual” (Munteanu 2008: 54).

3.1. Nivelul idiomatice – sincronice al celor două texte cercetate

3.1.1. Din inventarul verbelor de zicere latinești

Se știe că limba latină, de-a lungul etapelor ei istorice, până la latina medievală, și-a îmbogățit mereu câmpul verbelor de „zicere”, acesta înregistrând un număr apreciabil de unități lexicale. Menge (2011: 27) grupează verbele de zicere din limba latină în următoarea serie (intitulată în germană *sagen, reden, sprechen*): *loqui, dicere, disputare, disserere, disceptare, dicitare, dictare, inquam, sermocinari, colloqui, fabulari, pronuntiare, recitare, praelegere, praedicare, contionari, declamare, declamitare, affirmare, confirmare, asseverare, contendere, profiteri*. Trăsătura semantică pe care o considerăm comună întregului câmp – ‘adresare prin grai’ – se regăsește în multe alte verbe latinești (inventariate sincronice, ca depozit lexical), precum: *accerso*, ‘a face să vină, a chema’, *advoco*, ‘a convoca’, *affirmo*, ‘a afirma, a confirma, a declara’, *aio*, ‘a spune da, a susține’, *annuntio* ‘a anunța’, *arguo*, ‘a blama’ *benedico*, ‘a vorbi de bine’, *blasphemo*, ‘a-și bate joc de cele sfinte’, *clamo*, ‘a striga’, *confero*, ‘a rezuma’, *confirmo*, ‘a afirma cu toată siguranța’, *corripio*, ‘a acuza, a muștra’, *denuntio*, ‘a face cunoscut public, a declara’, *disputo*, ‘a expune prin vorbe, a discuta’, *dissero*, ‘a expune, a discuta’, *enarro*, ‘a expune amănunțit’, *fateor*, ‘a mărturisi, a declara’, *fero*, ‘a vesti, a anunța’, *for*, ‘a vorbi, a spune’, *increpo*, ‘a striga, a ocări’, *indico*, ‘a declara, a proclama’, *interrogo*, ‘a întreba’, *invoco*, ‘a invoca, a chema’, *maledicto*, ‘a zice de rău’, *mando*, ‘a porunci’, *mentior*, ‘a minți’, *mussito*, ‘a șopti’, *narro*, ‘a povesti, a vorbi despre’, *nego*, ‘a nega’, *nomino*, ‘a numi, a cita’, *nuncupo*, ‘a numi, a rosti solemn’, *nuntio*, ‘a vesti’, *peto*, ‘a cere rugându-se’, *postulo*, ‘a cere, a chema’, *profiteor*, ‘a declara public’, *propono*, ‘a face cunoscut prin vorbe, a povesti’, *reddo*, ‘a reproduce, a reda’, *refero*, ‘a replica, a răspunde’, *repeto*, ‘a cere înapoi, a reclama’, *respondeo*, ‘a răspunde’, *rogo* ‘a ruga’, *sermocinor* ‘a conversa, a discuta’, *suadeo*, ‘a sfătui’, *tracto*, ‘a expune un subiect’, *ululo*, ‘a urla’, *voco*, ‘a chema, a convoca, a invoca, a numi’ ș. a.

În gramaticile limbii latine, clasificarea tradițională a verbelor de zicere nu relevă funcționalitatea lor la nivelul discursului. Latinistul olandez Bolkestein (2002) regrupează aceste verbe care introduc discursul indirect, combinând criteriul semantic, cu cel sintactic și pragmatic și obținând clasificarea următoare, pe care o sintetizăm pe românește: a) verbe asertiv-declarative, care impun construcția

acuzativ cu infinitiv: *negare, confirmare, fateri, narrare*; b) verbe imperativ-declarative, care impun conjunctivul cu *ut* sau acuzativul cu infinitiv: *iubere, imperare*; c) verbe neutre, care se pot folosi și în enunțuri asertive și în enunțuri imperative: *dicere, scribere, respondere, nuntiare, suedere*.

Desigur, taxonomiile gramaticii sunt foarte utile, dar valorile semantice și pragmatice ale acestor verbe sunt evidențiate doar prin analiza lor la nivelul textelor sau al discursurilor.

3.1.2. Câmpul verbelor de zicere latinești în *Prophetia Isaiae*

Cum în textul *Vulgatei*, și anume în *Prophetia Isaiae*, cvasi-totalitatea discursurilor raportate sunt în stil direct, tipologizarea verbelor de zicere este mai puțin importantă; important pentru studiul nostru este de a observa funcțiile textuale ale acestor verbe în construirea discursului ca reprezentare a unei povestiri divine, cu rol exemplar în orientarea vieții omenești, ca paradigmă ontologică, și, mai ales, să observăm echivalările lexical-semantic realizate de traducătorul român.

În cartea biblică *Prophetia Isaiae* am identificat 34 de verbe de zicere diferite. Distingem în conținutul semantic al acestor verbe o serie de dimensiuni semantice definitorii și specifice, care construiesc următoarea configurație a câmpului al cărui arhilexem este verbul *dicere*:

a) „a comunica verbal în raport de circumstanțele adresării”: *aio, loquor, indico, narro, enarro*;

În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘comunicare verbală, după receptarea mesajului transmis de colocutor și în legătură cu acesta’, care selectează verbul *respondeo*; ‘comunicare verbală expres informativă, asertivă’, care selectează verbele *annuntio, nuntio, denuntio, praedico, confido*, și ‘comunicare eronată din punct de vedere al realității date’, care selectează verbul *mentior*;

b) „a comunica verbal cu glas înalt, însuflețit de emoție”: *clamo*;

În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘intensificare acustică pozitivă’, care selectează verbul *ululo*, și ‘intensificare acustică negativă’, care selectează verbul *mussito*;

c) „a comunica verbal pentru a face o persoană să vină la emițătorul enunțului”: *invoco, voco*;

d) „a comunica verbal pentru a transmite un mesaj imperativ”: *mando, praecipio*;

e) „a comunica verbal pentru a adresa o cerere”: *peto, repeto*;

În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘cerere interogativă’ – *interrogo*; ‘cerere ca rugămintă’ – *obsecro, adoro, rogo, oro*;

f) „a comunica verbal pentru a admonesta”: *increpo, arguo, corripio*;

În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘intensificare cu scopul discreditării’ – *detrabo, supplanto* – și ‘intensificarea acțiunii ca anatema’ – *blasphemo, maledico*.

3.1.3. Câmpul verbelor de zicere românești în *Prorocia lui Isaie*

În configurarea câmpului lexical-semantic românesc am folosit aceleași dimensiuni semantice, ca în cazul câmpului latinesc, ceea ce relevă faptul că traducătorul a realizat, în genere, o traducere literală a textului scriptural. Vom vedea pe parcurs câteva contexte relevante în acest sens. Comentând efortul traductologic efectuat de umanistul spaniol Juan Luis Vivès pe marginea Sfintei Scripturi, lingvistul Coseriu (1977: 98) afirmă că „no debería emitir ningún juicio personal y debería, más bien, dejar al lector la interpretación, mediante una traducción literal”. Acest demers este observabil și în cazul traducătorilor conduși de Petru Aron, în anii 1760-1761. În fața textului sacru, cărturarii români intuiau că limba română este un instrument folosit cu scopul de a exprima aceeași realitate ca în limba sursă. Eugeniu Coșeriu, în opera căruia există o adevărată teorie a actului de traducere, subliniază ideea că limba și semnificațiile ei „nu sunt obiectul traducerii, ci mai degrabă instrumentul său. Scopul traducerii nu este acela de a realiza identitatea semnificațiilor în textele limbii sursă și cele din textele limbii țintă [...], ci mai degrabă pentru a exprima aceeași desemnare și același sens cu ajutorul altor semnificații” (Coșeriu 2009: 315). Problema aceasta este mai complicată însă în cazul traducerii textului biblic, pentru că traducătorul trebuie, pe de o parte, să echivaleze în limba țintă chiar misterul revelat prin Cuvânt și, pe de altă parte, să respecte tradiția idiomatică a variantei anterioare care „a câștigat” cea mai mare autoritate. O situație „mai ușoară” a fost pentru traducătorii conduși de Petru Aron, care, în postura de pionieri în acest demers de a traduce Biblia după modelul latin, s-au concentrat pe actul propriu-zis al traducerii.

În varianta românească a cărții biblice *Prorocia lui Isaie*, am înregistrat 21 de verbe de zicere, alcătuind câmpul al cărui arhilexem considerăm că este verbul *a spune*.

a) „a comunica verbal în raport de circumstanțele adresării”: *a grăi, a spune, a vorbi*. În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘comunicare verbală, după receptarea mesajului transmis de colocutor și în legătură cu acesta’, care selectează verbul *a răspunde*; ‘comunicare verbală expres informativă, asertivă’, care subsumează verbele *a vesti, a proroci, a mărturisi*, și ‘comunicare eronată din punct de vedere al realității date’, care include verbul *a minți*;

b) „a comunica verbal cu glas înalt, însuflețit de emoție”: *a striga*. În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘intensificare acustică pozitivă’, care selectează verbul *a urla*, și ‘intensificare acustică negativă’, care selectează verbul *a șopti*;

c) „a comunica verbal pentru a face o persoană să vină la vorbitor”: *a chema*;

d) „a comunica verbal pentru a transmite un mesaj imperativ”: *a porunci*;

e) „a comunica verbal pentru a adresa o cerere”: *a cere*. În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘cerere interogativă’ – *a întreba*; ‘cerere ca rugămintă’ – *a (se) ruga*;

f) „a comunica verbal pentru a admonesta”: *a certa*. În interiorul acestei dimensiuni se conturează trăsăturile semantice distinctive ‘intensificare cu scopul discreditării – *a defăima*, *a cleveti* – și ‘intensificarea acțiunii ca anatemă’ – *a blestema*.

3.1.4. Compararea celor două câmpuri, în latină și în română

Compararea celor două câmpuri relevă următoarele chestiuni:

1) Câmpul lexical al verbelor de zicere din limba sursă este mult mai bogat decât cel din limba română practică de cărturarul blăjean; este o realitate constatabilă deopotrivă la nivelul limbii, ca și al vorbirii (discursului), care explică dificultățile traducerii, ale translării sensurilor din limba sacră într-o limbă vernaculară.

2) Verbele de zicere românești au, în marea lor majoritate, un caracter comun, în sensul că aparțin uzului general a vremii: *a zice*, *a grăi*, *a spune*, *a vesti*, *a striga*, *a chema*, *a răspunde*, *a vorbi*, *a cere*, *a certa*, *a cleveti*, *a defăima*, *a întreba*, *a minți*, *a (se) ruga*, *a urla*, *a șopti*. Patru verbe⁷, și anume *a blestema*, *a mărturisi*, *a porunci*, *a proroci* aparțin stilului bisericesc și își au primele atestări în Codicele Voronețean (*a mărturisi*, *a proroci*), la Coresi (*a porunci*) și la Dosoftei (*a blestema*).

Din cele 21 de verbe de zicere românești:

a) 12 echivalează în mod constant conținutul semantic al unui singur verb latinesc, în ecuația

1 = 1:

1. *a grăi* = loquor
2. *a vorbi* = loquor
3. *a striga* = clamo
4. *a răspunde* = respondeo
5. *a întreba* = interrogo
6. *a proroci* = praedico
7. *a minți* = mentior
8. *a mărturisi* = confido
9. *a defăima* = detraho
10. *a cleveti* = supplantor
11. *a șopti* = mussito
12. *a urla* = ululo

b) 5 verbe românești intră în ecuația 1 = 2:

1. *a zice* = dico, aio
2. *a chema* = voco, invoco
3. *a porunci* = mando, praecipio
4. *a blestema* = blasphemor, maledico
5. *a a cere* = peto, repeto

c) 1 verb românesc echivalează în text trei verbe latinești diferite, intră adică în ecuația 1 = 3:

1. *a certa* = arguo, corripio, increpo

d) 2 verbe românești echivalează în text patru verbe latinești diferite, intră adică în ecuația 1 = 4:

1. *a vesti* = annuntio, denuntio, praedico, nuntio
2. *a (se) ruga* = oro, rogo, obsecro, adoro

⁷ Vezi DLR și DER, *sub verbis*.

e) 1 verb românesc echivalează în text șase verbe latinești diferite, întră adică în ecuația 1 = 6:

1. a spune = dico, indico, loquor, nuntio, narro, enarro

Pentru nuanțarea acestui proces de echivalare a cuvintelor și de translare a sensului, alcătuim și un tabel al corespondențelor verbelor de zicere dinspre limba sursă către limba țintă:

1. dicere = a zice, a spune
2. ait = a zice
3. indicere = a spune
4. loqui = a grăi, a spune
5. nuntiare = a spune, a vesti
6. annuntiare = a vesti
7. narrare = a spune
8. enarrare = a spune
9. denuntiare = a vesti
10. praedicare = a vesti, a proroci
11. clamare = a striga
12. vocare = a chema
13. invocare = a chema
14. mandare = a porunci
15. praecipere = a porunci
16. respondere = a răspunde
17. confidere = a mărturisi
18. blasphemare = a blestema
19. maledicere = a blestema
20. petere = a cere
21. repetere = a cere
22. increpere = a certa
23. arguere = a certa
24. corripere = a certa
25. detrahere = a defăima
26. interrogare = a întreba
27. mentire = a minți
28. ululare = a urla
29. mussitare = a șopti
30. supplantare = a cleveti
31. obsecrare = a (se) ruga
32. adorare = a (se) ruga
33. rogare = a (se) ruga
34. orare = a (se) ruga

Ce se mai poate observa din aceste liste de echivalare coroborate cu contextele excerptate din cele două versiuni biblice? Câmpul latinesc are în componența sa verbe din mai multe registre, straturi sau socio-niveluri: stratul uzual-popular (*loqui, dicere, aio, nuntiare, vocare, rogo* ș. a.), stratul cult (*narrare, enarrare, mandare, praedicare, praecipere, arguere* ș. a.), stratul religios (*obsecrare, blasphemare, confidere* ș. a.). Câmpului românesc îi lipsește stratul cult. Această precaritate a vorbirii românești în arealul

Blajului de la jumătatea secolului al XVIII-lea (și, de fapt, în tot spațiul românesc) este o cauză a echivalării unei serii sinonimice precum *dico, indico, loquor, nuntio, narro, enarro* cu un singur lexem românesc, anume verbul *a spune*.

3.2.1. Din nou despre actul traducerii

Se impun mai întâi punctate și alte câteva idei coșeriene privitoare la actul traducerii biblice; în micul său tratat de lingvistică a textului (Coșeriu 2012: cap. 1.6), savantul de origine română afirmă că „traducătorul Bibliei, Hieronymus, scrie prietenului său de studiu, Pammachius, o scrisoare în care explică și își justifică tipul demersului efectuat în traducerea Bibliei, anume că la traducerea textelor nebiblice – căci în Sfânta Scriptură topica însăși ar fi o taină – nu a tradus cuvânt cu cuvânt, ci fidel sensului: «libera voce profireor, me in interpretatione Graecorum... non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu»”. Problema este discutată și în studiul *Science de la traduction et grammaire contrastive* (Coseriu 1991: 29-40); între aceste două teorii, cea a traducerii și cea a gramaticii contrastive, există strânse legături, pentru că actul traducerii confruntă gramatica limbii sursă cu cea a limbii țintă. Nu se traduc propriu-zis cuvinte, ci texte construite prin cuvinte. Care este conținutul acestui text, se întreabă Eugeniu Coseriu. Reluând ideile Sfântului Ieronim și ale lui Vivès, el subliniază componentele importante ale textului: *dictio* (felul sau maniera de a spune, prin cuvintele și construcțiile care semnifică în limba de origine), *sensus* (conținutul textului, numit de Coseriu *desemnare* și *sens*) și *verba* (conținutul lingvistic sau *semnificatul*). Prin construirea acestui cadru teoretic de pornire, profesorul de la Tübingen afirmă că teoria traducerii se include în teoria limbii, căci traducerea nu are o natură diferită față de activitatea de a vorbi în general, ea fiind un tip particular al activității discursive, cu aceeași complexitate pe care o implică vorbirea însăși.

Într-un cadru mai larg, distincțiile coșeriene (Coseriu 1997: 21) se referă la următoarele probleme: a) obiectul și instrumentul traducerii; b) conținutul limbii și conținutul textului; c) limba și folosirea limbii; d) transpunere și versiune. Încercăm să aplicăm aceste patru distincții la subiectul pe care l-am abordat.

a) Obiectul real al traducerii cărțurilor blăjeni este discursul sau textul biblic, transpus în limba latină de Ieronim, acea latină care s-a constituit în varianta canonică-primară a latinei biblice. Mijlocul sau instrumentul și, în același timp, materia traducerii este limba română de la 1760, constituită din suma limbajelor, a uzurilor, pe care fiecare dintre traducători le deținea. Cunoșteau, desigur, graiurile locurilor pe unde au trăit, stilurile culte ale limbii române, precum cel biblic, liturgic și administrativ-juridic, așa cum se conturaseră ele în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

b) Traducătorul a avut de transferat, la nivelul expresiei, un conținut textual al limbajului ieronimian în propriul lui limbaj. El ar fi trebuit să țină cont de următoarele trei determinări: un conținut textual dat dinainte (narațiunile, profețiile,

cântările etc. din cărțile biblice), posibilitățile de echivalare semantică între cele două limbi, privitoare la exprimarea acestui conținut (cazul verbelor de zicere prezentate), cadrul istoric în care trăia și scopul traducerii pe care o efectua (un anume context social, politic, cultural și confesional al Transilvaniei secolului al XVIII-lea, personalitatea episcopului Petru Pavel Aron, personaj generat de o anumită criză, care a deschis o eră nouă în istoria românilor ardeleni uniți cu Roma, hotărârea lui de a traduce Biblia latinească: nu ca să concureze *Biblia de la București*, din 1688, ci să o dubleze, marcând astfel „jumătatea” catolică a confesiunii pe care o păstorea, cf. Chindriș 2005: LXIV).

c) Pentru a trata această chestiune, Coseriu afirmă, în același studiu (1997: 25), că operația de traducere se desfășoară în două faze: prima fază, cea semasiologică sau interpretativă, este momentul de înțelegere a ceea ce desemnează textul original; traducătorul identifică desemnarea și sensul din limba sursă, numite prin semnificatul lingvistic (este și faza deverbalizării sau a dezidiomatizării); faza secundară, cea onomasiologică sau denominativă, este cea în care traducătorul reproduce desemnarea și sensul printr-un semnificat al limbii țintă (faza reverbalizării sau a reidiomatizării). Ca și în actul vorbirii propriu-zise, este vorba, mai întâi, de înțelegerea realității și apoi de producerea unei vorbiri sau a unui discurs despre conținutul acesteia.

Considerăm că traducătorii blăjeni au parcurs acest demers în mod intuitiv, ca oameni instruiți în cultura vremii și în teologie, cu o bună cunoaștere a latinei ecleziastice și a domeniului Bibliei. Desigur, asumându-și, conform tradiției, principiile exactității și obiectivității, sub scutul credinței că Sfântul Duh îi călăuzește, cărturarilor ardeleni au transpus Biblia lui Ieronim în cel mai potrivit limbaj românesc al momentului și au construit un text monumental, de o valoare documentară inestimabilă.

Observațiile textuale referitoare la transpunerea verbelor de zicere de la un text la altul relevă faptul că echivalările, de pildă, între *a mărturisii* și *confido*, între *a porunci* și *mando*, *praecipio* sau între *a blestema* și *blasphemio*, *maledico* sunt valabile; din punct de vedere teoretic, Coseriu (1997: 24) explică procesul acestei translări: echivalările în traducere sunt echivalări între semnificații, deoarece aceste semnificații sunt în discurs expresia conținuturilor textuale, pe care traducătorul trebuie să le cunoască în detaliu. În schimb, echivalarea textuală *a (se) ruga = oro, rogo, obsecro, adoro* denotă o reverbalizare sau reidiomatizare insuficientă. Și în variantele succesive al Bibliei, tot verbul *a (se) ruga* este folosit în contextele respective, echivalând și semnificațiile implorării sau adorației.

Același fenomen de reidiomatizare insuficientă îl putem semnala și în contextele următoare, în care verbul *a spune* echivalează semnificațiile a șase verbe latinești diferite.

1. spuneți ranele sale	1. loquimini plagas suas	16:7;
2. vestească-ți ție și-ți spuie	2. annuntient tibi, et indicent	19:12;
3. Și au zis către ei Rapsaches: Spuneți lui Ezechie	3. Et dixit ad eos Rapsaces: Dicite Ezechiae	36:4;

4. au spus lui cuvintele lui Rapsachis	4. nuntiaverunt ei verba Rabsacis	36:22;
5. spune de ai ceva a te îndrepta	5. narra si quid habes ut justificeris	43:26;
6. Neamul lui cine-l va spune?	6. Generationem ejus quis enarrabit?	53:8

În secvența „annuntient tibi, et indicent quid cogitaverit Dominus exercituum super Aegyptum” (19:12), verbul *indicare*⁸ conține semul ‘anunțare publică’; în varianta românească, „vestească-ți ție și-ți spuie ce au gândit Domnul oastelor asupra Eghiptului”, verbul *a spune* nu reține nuanța, fiind mai important rolul său de introducere a discursului divin. Prin glasul acestui profet se derulează imagistic viziuni care sunt în mintea lui Dumnezeu și care devin scene reale în momentul lecturii, cum sunt și acestea din capul 19, descriind înfrângerea și pedepsirea egiptenilor. Secvența „narra si quid habes ut justificeris” (43:26) este tradusă literal: „spune de ai ceva a te îndrepta”; verbului *narra*⁹ îi este echivalat conținutul semantic al aceuiași verb *spune*; ideea de ‘expunere detaliată’ este pierdută. Când *nuntiare*¹⁰ este tradus tot cu *a spune* se estompează semul de ‘noutate în comunicare’.

În ciuda acestor lacune lexicale prin umplerea cărora s-ar fi nuanțat semnificația în limba țintă, sensul textului rămâne relativ clar și fidel.

d) În interiorul procesului de traducere, Coseriu (1997: 27) distinge între transpunere și versiune. Prima stabilește echivalențe interidiomatice „în utilizarea semnificațiilor corespunzătoare exprimării desemnării și a sensului” (trad. n.). Traducătorul dorește să spună același lucru la nivelul universal al desemnării și la cel individual al sensului, apelând în acest scop la mijloacele semnificării oferite de limba țintă. O primă condiție a transpunerii adecvate este aceea de a se ține cont de diversitatea structurii semantice a limbilor, în ceea ce privește posibilitățile de desemnare. Versiunea construiește corespondențe strict textuale și nu interidiomatice, nu are limite raționale, ci limite care țin de posibilitățile limbii țintă și de abilitățile traducătorului. Transpunerea ideală ar fi aceea care ar permite reconstruirea textului original.

Cum am putea considera în această perspectivă Biblia de la Blaj, transpunere sau versiune? Din exegeza asupra acestui monument al limbii biblice românești, am înțeles că echipa de traducători, unică prin stilul de lucru, a realizat o traducere fidelă a textului Vulgatei, în sensul afirmațiilor coșeriene despre transpunere, fapt reușit și, într-un fel, facilitat și de caracterul romanic al limbii în care s-a tradus.

⁸ Cf. DLF (consultat on-line, la adresa www.prima-elementa.fr/Dico.htm): indico, ěre, dīxi, dictum [in + dico]: - tr. - a - faire savoir, annoncer, publier, fixer, indiquer, notifier, signifier, déclarer. - b - ordonner, commander, imposer, prescrire.

⁹ Cf. DLF (consultat on-line, la adresa www.prima-elementa.fr/Dico.htm): narro, āre, āvi, ātum - tr. et intr. - 1 - faire savoir, exposer, raconter, dire, décrire, parler de. - 2 - dédier (un livre). - aliquid alicui narrare: raconter qqch à qqn.

¹⁰ *Ibidem*, nuntio, āre, āvi, ātum : - tr. - 1 - annoncer, apporter une nouvelle, faire connaître, faire savoir, proclamer, déclarer. - 2 - enjoindre, ordonner, prescrire. - 3 - faire une déclaration (au fisc).

3.2.2. Nivelul textual: funcții textuale ale verbelor de zicere în varianta românească a *Cărții lui Isaie*

În *Linguistica textului*, Coșeriu (2012: cap. 1.5.2) prezintă o listă cu funcțiile implicite ale textului: refuz, acceptare, aluzie, răspuns, declarație, afirmație, exemplu, considerare, apreciere/critică, ripostă, replică, constatare, întrebare, ironie, părere, glumă, concordanță (respectiv neconcordanță), presupunere, negare, asigurare, respingere; pe lângă acestea, adaugă și o serie de funcțiile explicite ale textului, care nu apar pe baza presupuzițiilor din text, precum următoarele: discurs/formulă de adresare, indicație, invitație, informație, transmitere a ceva cuiva, ordin, rectificare, rugămintă, obiecție, explicație, lămurire, salut, provocare, indicare, avertisment, precizare, protest, sfat, promisiune, dorință. Coșeriu mai introduce și distincția între funcțiile *dialogate* ale textului, precum *întrebare/răspuns* și funcțiile *nedialogate* ale textului.

Cartea biblică a profetului Isaia este, în ansamblu, un amplu monolog în care autorul său introduce sub forma unor discursuri redat direct o serie de alte voci (există și un narator omniscient al cărui discurs este ușor reperabil, mai ales la începutul capitolelor). Cea mai importantă în economia monologului profetic este vocea Divinității, introdusă prin formule de tipul:

a) enunț explicativ, exemplificativ, cu valoare de autoritate supremă, poziționat înaintea discursului redat direct:

că Domnul au grăit: „...” (1:2);
și au zis Domnul: „...” (3:16);
Și am auzit glasul Domnului ce zicea: „...” (6:8);
Și am zis: „Până când, Doamne?” „Și au zis: „...” (6. 11);
Și au au fost cuvântul Domnului către Isaie, zicând: „...” (38:4);
Atunci vei chema și Domnul te va auzi. Străga-vei și va zice: „Iată, Eu! „...” (58:9);
Pentru aceasta, acestea zice Domnul Dumnezeu: „...” (65:13);
Auziți cuvântul Domnului, cei ce tremurați de cuvântul Lui! Zis-au: „...” (66:5);

b) enunț asertiv și performativ, poziționat în interiorul discursului autorității divine, redat direct:

„... - zice Domnul - ...” (1:11; 33:10; 43:10; 49:18; 59:21; 66:22; ș. a.);
„... - zice Domnul oastelor - ...” (22:25);

c) enunț explicativ și argumentativ, poziționat la sfârșitul discursului autorității divine, redat direct:

„...”, că gura Domnului au grăit. (1:20);
„...”, zice Domnul, Dumnezeul oastelor. (3:15);
„...”, că Domnul, Dumnezeul lui Israil, au grăit. (21:17);
„...”, că Domnul au grăit. (22:25);
„...”, zice Domnul, Dumnezeul oastelor. (45:13);
„...”, zice Domnul. (48:22; 54:17).

3.2.2.1. Comentarii analitice textuale

În mijlocul sau/și în finalul unor secvențe monologale, cu rol recapitulativ și funcție de co-orientare argumentativă, apare un enunț-tip, cu pronumele deictic în poziție inițială și cu funcția gramaticală de obiect direct: „Acestea zice Stăpânitorul tău, Domnul Dumnezeului tău...” (51:22). Co-referințialitatea pronumelui demonstrativ cu întregul discurs anterior produce anafora, procedeu retoric firesc și uzual în discursul biblic de factură dialogică. Această carte biblică, de o pregnanță emotivă deosebită, rezultată dintr-o mare variatate de tonuri și registre semantico-pragmatice, aduce în fața cititorului sau a auditoriului un spectacol al vocilor (dintre care, desigur, principale sunt glasul Domnului și cel al lui Isaia), construit și cu ajutorul funcțiilor textuale ale verbelor de zicere. În structura dialogică a textului, *verba dicendi* au rolul intrărilor și ieșirilor din acest scenariu vocal, cum se observă din exemplele de la punctele (a), (b) și (c). Intuiția noastră este certificată de ebraista Françoise Mirguet, într-un erudit studiu despre monologul divin în Pentateuh, din care cităm următoarea frază: „Le discours intérieur ou monologue se situe en effet entre la pensée et le discours: comme la première, il exprime un état intérieur et n'est pas adressé à une instance extérieure; comme le second, il est cependant articulé comme une parole et précède d'un *verbum dicendi* introducteur. Il constitue un procédé littéraire particulièrement intéressant: il se présente en effet comme une «fenêtre» permettant au lecteur de pénétrer l'intériorité du personnage et d'avoir accès à sa pensée” (Mirguet 2009: 69).

Cartea lui Isaia are ca sens macrotextual ideea de spunere, de comunicare a mesajelor divine, de vestire profetică; exprimarea întrebărilor, a răspunsurilor, a rugilor sau a poruncilor reclamă frecvența mare a tuturor verbelor de zicere. În special verbele *dicere* și *loqui*, transpuse prin *a zice, a spune, a grăi*, au o mare recurență datorită faptului că vocile personajelor nu sunt redată prin stil indirect, ci prin stil direct, replica fiind introdusă prin formule precum *a zis, zice, zicând, au grăit* etc. Arhilexemul *a zice* se încarcă în multe contexte cu o funcție didactică (sau de indicație, cum apare în lista lui Eugeniu Coșeriu), precum în exemplul: „Ziceți celor slabi de inimă: „Întăriți-vă...” (35:4). Funcția gramaticală a modului imperativ acționează la nivelul pragmatic al enunțării și susține expresia efortului profetic de a aduce pe drumul cel bun poporul ales: „Unde sânt acum înțelepții tăi, vestească-ți ție și-ți spuie ce au gândit Domnul oastelor asupra Eghiptului? (19:12); vestiți aceasta întru tot pământul”(12:5).

Solidaritatea lexicală contribuie la amplificarea funcțiilor de comunicare la nivelul expresiei, la sublinierea rolului de mediator al profetului Isaia între transmițătorul suprem și destinatarul mesajului – poporul evreu; în secvențele ”Și am auzit glasul Domnului ce zicea:/ Et audivi vocem Domini dicentis:” (6:8); „Și au au fost cuvântul Domnului către Isaie, zicând:/ Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens:” (38:4) lexemele *glasul* și *cuvântul* aparțin, ca trăsătură semantică

minimală, arhilexemului *a zice*. Pe aceste solidarități se formează și unele structuri frazeologice identificate în *Prorocia lui Isaie*:

1. a ieși din gură	1. Ieși-va din gura Mea	1. egredietur de ore meo	45:23;
cuvânt	cuvântul dreptății	justitiae verbum	
2. a grăi cuvânt	2. grăiți cuvânt	2. loquimini verbum	8:10;
3. a trimite cuvânt	3. Cuvânt au trimis Domnul	3. Verbum missit Dominus	9:8;
4. a fi cuvântul (cuiva)	4. Și au fost cuvântul Domnului către Isaie, zicând	4. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens	38:4

Aceste câteva sumare evaluări analitice textuale relevă cu evidență posibilitatea de a aplica cu succes concepte din teoria lingvistică coșeriană pe texte românești vechi, chiar pe o versiune biblică, demers nu îndeajuns fructificat azi în sfera cercetărilor de specialitate, fie acestea de natură filologică sau hermeneutică.

4. Câteva concluzii

Teoria traducerii și elementele analizei lexicematice textuale din opera lui Eugeniu Coșeriu își dovedesc utilitatea și aplicabilitatea pe orice gen de discurs sau de text și la toate nivelurile lingvistice. Analiza unui câmp lexical-semantic dintr-un text românesc vechi, în varianta lui scripturală (Biblia lui Petru Pavel Aron, Blaj, 1760-1761), în comparație cu același câmp din limba sursă, aduce clarificări asupra mecanismului complex al transpunerii textului ieronimian în limba românească, în varianta ei biblică. Identificarea contextelor, inventarierea componentelor din câmpul lexical *verba dicendi* în cartea biblică *Prophetia Isaiae/Prorocia lui Isaie*, analiza contrastivă la nivel semantic și pragmatic au evidențiat următoarele date:

1) Câmpul lexical al verbelor de zicere din limba sursă este mult mai bogat decât cel din limba română întrebuițată de cărturarii blăjeni; această disparitate funcțională explică dificultățile traducerii, ale translării sensurilor din limba sacră într-o limbă vernaculară.

2) Verbele de zicere românești din Cartea profetului Isaia, aflate în competența expresivă a traducătorului (*a zice, a grăi, a vesti, a spune, a striga, a chema, a răspunde, a porunci, a ruga/a se ruga, a mărturisi, a urla, a blestema, a întreba, a cere, a certa, a vorbi, a minți, a defăima, a proroci, a cleveți, a șopti*) au echivalat, în majoritatea cazurilor cu precizie, conținutul semantic al verbelor de zicere latinești. În variantele biblice succesive create în limba română, desemnări semnificate prin *narrare, denuntiare, adorare, corripere* sau *indicare* se realizează tot prin termenii consacrați de tradiția textului biblic românesc, respectiv: *a spune/a zice, a vesti, a se ruga, a certa, a spune/a zice*.

3) Analiza lexicematică pe contexte paralele din textul sursă și textul țintă arată că traducătorul blăjean, în ciuda tuturor greutăților, a transpus Biblia lui Ieronim în cel mai potrivit limbaj românesc al momentului și toți traducătorii, împreună, au

construit un text monumental, de o valoare documentară inestimabilă, care oferă filologilor un câmp de investigație inepuizabil.

Bibliografie

A. Izvoare și lucrări de referință

- DLF = *Dictionnaire latin-français*, L. Quicherat et A. Daveluy, édition révisée, corrigée et augmentée par Emile Chatelain, Hachette, Paris, 1892 [consultat on-line: www.prima-elementa.fr/Dico.htm].
- VULG. CLEMENT. = *Biblia Sacra. Juxta Vulgatam Clementinam*. Divisionibus, summariis et concordantiis ornata, Typis Societatis S. Joannis Evang., Romae-Tornaci-Parisiis, 1938.
- VULG. BLAJ = *Biblia Vulgata, Blaj 1760-1761*, Ioan Chindriș (coordonator), Editura Academiei Române, București, 2005.

B. Literatură secundară

- Bolkenstein 2002: A. Machtelt Bolkenstein et al., *Theory and description in Latin linguistics: selected papers from the XIth international colloquium on Latin linguistics, Amsterdam, June 24-29, 2001*, J. C. Gieben, Amsterdam, 2002.
- Bolkenstein 1982: A. Machtelt Bolkenstein, *Problems in the description of modal verbs: an investigation of Latin*, Van Gorcum, Assen, 1982.
- Chindriș 2005: Ioan Chindriș, „Biblia lui Petru Pavel Aron. Studiu introductiv”, în *Biblia Vulgata, Blaj 1760-1761*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Coseriu 1964: Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature”, II (1964), nr. 1, p. 139-186.
- Coseriu 1966: Eugenio Coseriu, „Structure lexicale et enseignement du vocabulaire” (rapport), în *Actes du premier colloque international de linguistique appliquée*, Université de Nancy, Nancy, 1966, p. 175-217.
- Coseriu 1977: Eugenio Coseriu, „Vives y la problema de la traducción”, în *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, estudios traducidos den alemán por Marcos Martínez Hernández, Editorial Gredos, Madrid, 1977.
- Coseriu 1991: Eugenio Coseriu, *Science de la traduction et grammaire contrastive*, în *Linguistica Antverpiensia*, Universiteit Antwerpen, Hoger Instituut voor vertalers en tolken, Antwerpen, 1991.
- Coseriu 1997: Eugenio Coseriu, *Portée et limites de la traduction*, în „Parallèles”, 19 (1997), p. 19-34 [*Cahier de l'École de Traduction et d'Interprétation*, Université de Genève].
- Coseriu 2001: Eugenio Coseriu, *L'Homme et son langage*, Editions Peeters, Louvain-Paris-Sterling, Virginia, 2001.

- Coșeriu 2004: Eugeniu Coșeriu, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii* [*Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Editorial Grados, Madrid, 1962], ediție în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- Coșeriu 2009: Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fânaru, traducere de Eugenia Bojoga, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu *et al.*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009.
- Coșeriu 2012: Eugenio Coșeriu, *Lingvistica textului. O introducere* [*Textlinguistik. Eine Einführung*, Gunter Narr, Tübingen, 1980], versiune românească de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisecaru, mss. aflat în faza revizuirii pentru editare.
- Menge 2011: Herman Menge, *Lateinische Synonymik*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2011.
- Mirguet 2009: Françoise Mirguet, *La représentation du divin dans les récits du Pentateuque. Méditations syntaxiques et narratives*, Brill, Leiden-Boston, 2009.
- Munteanu 2004: Lucia-Gabriela Munteanu, *Câmpul semantic drum în limba română*, Editura Universitas XXI, Iași, 2004.
- Munteanu 2007: Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Editura Independența Economică, Pitești, 2007.
- Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas, București, 2008.